

صدا و سیما جمهوری اسلامی ایران

معاونت سیاسی

اداره پژوهش‌های سیاسی

مصاحبه پژوهشی با؛

دکتر سید حسن موسوی چلک، رئیس انجمن مددکاری اجتماعی ایران

شمار سال ۹۸ انجمن مددکاری: مددکاری اجتماعی و تاب آوری

نقش مددکاری اجتماعی در افزایش تاب آوری

(تاب آوری اجتماعی و نقش آن در گذر از شرایط سخت)

فرآورده‌های خبری و تولیدات پژوهشی در بخش‌های زیر قابل دسترس است:

– وب سایت خبرگزاری صداوسیما (سرویس پژوهش) <http://www.iribnews.ir>

پژوهشگر: فریفته هدایتی

- ما در خصوص تاب‌آوری اجتماعی در سوانح و بلایا هیچ‌گاه کار نکرده‌ایم.
- متأسفانه در زمینه تاب‌آوری اجتماعی، جامعه ما از جوامعی مانند هند، چین، ژاپن و... عقب‌تر است.
- افرادی که تاب‌آوری بیشتری دارند در مواجهه با خطای دیگران رفتارهای خشونت‌آمیز و انتقام‌جویانه انجام نمی‌دهند.
- تاب‌آوری، موضوعی چند وجهی است که می‌توان از حوزه‌های اجتماعی، روانی، جرم، امنیت، کیفیت زندگی و سبک زندگی به آن پرداخت.
- مداخلات مددکاری اجتماعی می‌تواند کمک کند تا از ایجاد مشکل مجدد جلوگیری شود.
- مددکاران اجتماعی نقش مطالبه‌گری دارند؛ و در پیشگیری از آسیب‌های اجتماعی قبل از وقوع می‌توانند موثر باشند.
- باز توانی اجتماعی و روانی از مهم‌ترین مؤلفه‌ها در مدیریت همه انواع بحران‌های طبیعی و غیرطبیعی است.
- در سیاستگذاری‌های کلان کشور توجه به حوزه مددکاری اجتماعی افزایش یافته و در اغلب قوانینی که اخیراً تصویب شده (قانون خانواده، قانون کودکان بدسرپرست، قانون معلولان و...) مددکار اجتماعی نقش پررنگی دارد.

■ مقدمه

هیچ فرد یا جامعه‌ای را نمی‌توان یافت که در مقطعی از دوران حیاتش با مسائل و دشواریهای متعدد رو به رو نبوده باشد. منابع محدود و توان محدود انسانها در دستیابی به منابع و خواسته‌هایشان همواره آنها را با سدی از ناکامی‌ها و شکست‌ها و آسیب‌ها و از دست دادن‌ها مواجه می‌کند. جوامعی می‌توانند به حیات خود در سلامت اجتماعی و با کمترین آسیب ادامه دهند که بتوانند از بحران‌ها و ناکامی‌ها و مشکلاتی که خواسته یا ناخواسته بر آنها فرود می‌آید عبور کنند و نه تنها توان از دست رفته را باز یابند، بلکه در طی این فرایند توانمندیهای نهفته خود را کشف و شکوفا کنند و در سطح بالاتری از کمال قرار گیرند.

یکی از ابزارهای دستیابی به چنین موفقیتی از دل مصائب روزگار، مهارت تاب‌آوری اجتماعی است. این مهارت به ویژه در شرایط وقوع بحرانها و بلایای طبیعی اهمیت بیشتری می‌یابد. تبعاً همه افراد از ظرفیت یکسانی برای مقابله با شرایط دشوار برخوردار نیستند و علاوه بر نیروی درونی نیازمند عوامل بیرونی به عنوان تسهیلگر و یاری رسان هستند که سطح تاب‌آوری اجتماعی شان را ارتقا دهند.

یکی از این عوامل تسهیلگر مددکاران اجتماعی هستند که از آموزش‌های حرفه‌ای لازم برای چنین مواجهه‌ای برخوردارند. شرایط کنونی کشور با توجه به مشکلات اقتصادی و اجتماعی و بحران سیل اخیر که به دلیل نبود آمادگی زیرساختهای مواجهه با چنین رخدادی بخش‌های وسیعی از کشور را درگیر کرده است ضرورت توجه به موضوع تاب‌آوری اجتماعی و نقش مددکاران اجتماعی را در این خصوص بیشتر نمایان کرد. به ویژه آنکه انجمن مددکاری اجتماعی کشور نیز با توجه به شرایط پیش رو، شعار امسال را مددکاری اجتماعی و تاب‌آوری اجتماعی قرار داده و کنگره امسال را در بیستم فروردین ماه به این نام برگزار کرده است. در همین خصوص در مصاحبه‌ای با دکتر موسوی چلک، رئیس انجمن مددکاری اجتماعی کشور^۱ موضوع تاب‌آوری اجتماعی و نقش مددکاران اجتماعی را در ارتقای تاب‌آوری و پیشگیری از خشونت در جامعه جویا شدیم.

۱. این مصاحبه در تاریخ ۹۸/۱/۲۴ از سوی پژوهش خبر صدا و سیما انجام شده است.

■ منظور از تاب آوری اجتماعی چیست؟

بعضی تاب‌آوری را به منزله سوختن و ساختن برداشت می‌کنند. منظور ما سوختن و ساختن نیست بلکه توانمند شدن برای داشتن یک زندگی با کیفیت و به زیستن اجتماعی است. هیچ فرد و جامعه‌ای نیست که مشکل نداشته باشد و جامعه ما هم از این امر مستثنی نبوده و نیست و نخواهد بود. ولی می‌توانیم در جامعه‌ای که با مشکلات متعددی رو به رو است به گونه‌ای قوی و مستقل زندگی کنیم، به حقوق خود و دیگران احترام بگذاریم و از زندگی لذت ببریم. تاب‌آوری از این منظر یعنی توانمند شدن و قوی شدن در برابر مشکلاتی که ممکن است سر راه ما وجود داشته باشد یا اتفاقاتی که ناخواسته روی می‌دهد، مثل همین بلایای طبیعی^۱.

تاب‌آوری یک فرایند فعالانه است و به هیچ وجه با تحمل کردن شرایط به معنای منفی و منفعل آن برابر نیست.

تاب‌آوری اجتماعی را می‌توان با سه جزء تعریف کرد:

۱. مصاحبه پژوهشی با دکتر موسوی چلک، اداره پژوهش خبری؛ ۹۸/۱/۲۴

■ اکنون جامعه ما چه جایگاهی در زمینه تاب‌آوری دارد؟

متأسفانه تاب‌آوری اجتماعی، جامعه ما از جوامعی مانند هند، چین، ژاپن و... کمتر است.^۱ میزان بالای نزاع در فضاهای عمومی و خصوصی، آمار قابل توجه خانواده‌هایی که به دلایل مختلف در معرض فروپاشی قرار می‌گیرند و شهرها و روستاهایی که در مقابله با بلایای طبیعی تاب نمی‌آورند و خسارات سنگینی را به مردم تحمیل می‌کنند، نماگرهای مناسبی برای پایین بودن سطح مدارا و مواجهه منطقی افراد با چالشها و فقدان زیرساختهای فیزیکی، اجتماعی و روانی برای مقابله با بحران‌ها و تنش‌های کوچک و بزرگی است که با آن مواجه می‌شوند.

■ چرا تاب‌آوری یکی از اولویتهای امروز ایران است؟

نگاهی به رخدادهای دو دهه اخیر در کشور اهمیت والا و ضرورت فرایند تاب‌آوری را به ما یادآور می‌شود. حال و روز اقتصاد کشور خوب نیست بحران طبیعی سیل نیز وضعیت دشوارتری را برای بخش زیادی از مردم رقم زده است. طبیعتاً در چنین شرایطی افراد برای گذران روزهای سخت باید به یک سری ابزارها و مهارت‌ها تجهیز شوند. مهارت تاب‌آوری اجتماعی یکی از مهم‌ترین این ابزارهاست. افرادی که تاب‌آوری بیشتری دارند در مواجهه با خطای دیگری تحریک نمی‌شوند و رفتارهای خشونت آمیز و انتقام جویانه انجام نمی‌دهند و معضلاتی مانند اعتیاد و الکل و... نیز که برخی برای فرار از مشکلات به آن پناه می‌برند، کاهش می‌یابد. در جوامعی که تاب‌آوری بیشتری دارند، مطالبه‌گری افراد و گروه‌ها قطعاً با خشونت و تخریب و شورش اجتماعی همراه نخواهد بود و عشق و مهرورزی بیشتر از تنفر و خشونت مورد توجه قرار می‌گیرد و معنای زندگی متفاوت خواهد بود. تاب‌آوری اجتماعی روی سلامت اجتماعی هم تاثیر می‌گذارد. لذا حوزه امنیت و سلامت روان و سلامت اجتماعی و آسیبهای اجتماعی و... همه به تاب‌آوری بر می‌گردد. وقتی موضوعی این همه ابعاد را در بر می‌گیرد طبیعی است که نهایت بی‌تدبیری یا بدتدبیری است که آن را سرلوحه برنامه‌های آموزشی و تربیتی‌مان قرار ندهیم. تاب‌آوری، یک موضوع چند وجهی است که می‌توان از حوزه‌های اجتماعی، روانی، جرم، امنیت و کیفیت زندگی و سبک زندگی به آن پرداخت. در کشور ما روی این موضوع خیلی کار نشده و رسانه‌ها کمتر به آن پرداخته‌اند و تولید محتوا در این حوزه آنگونه که باید انجام نداده‌ایم.^۲

■ نقش مهم مددکاران اجتماعی در پیشگیری و کاهش آسیب‌های اجتماعی چیست؟

یکی از وظایف مددکاران اجتماعی این است که به افراد دچار مشکل کمک کنند. مداخلات مددکاری اجتماعی می‌تواند کمک کند تا از ایجاد مشکل مجدد جلوگیری شود. مددکاران اجتماعی نقش مطالبه‌گری دارند؛ انجمن مددکاران اجتماعی نیز به عنوان سازمان مردم نهاد رصد می‌کند که کجا چه مشکلاتی وجود دارد و کجا رفع آن مشکلات به افزایش مهارت‌ها به ویژه تاب‌آوری اجتماعی وابسته است تا روی آن کار کنیم.^۳

۱. حال تاب‌آوری اجتماعی خوب نیست، همشهری، ۹۷/۱۲/۳

۲. مصاحبه پژوهشی با دکتر موسوی چلک، اداره پژوهش خیری؛ ۹۸/۱/۲۴

۳. موسوی چلک، تاب‌آوری اجتماعی در مقابله با حوادث آموزش داده شود، ایرنا، ۹۸/۱/۲۰

■ نقش مددکاران اجتماعی در افزایش تاب‌آوری اجتماعی در بحران‌ها

۱- قبل از ایجاد بحران: .

• مددکاران اجتماعی می‌توانند در زمینه پیشگیری، آموزش و توانمندسازی فعالیت کنند

۲- در وضعیت بحرانی: - شناسایی افراد نیازمند کمک

- تسهیل در دسترسی خدمات اجتماعی مورد نیاز به بازماندگان
- تحلیل وضعیت اجتماعی منطقه و ارجاع افراد به منابع اجتماعی
- شناسایی نیازها و مداخله برای برطرف کردن بخشی از مشکلات
- ایجاد بانک اطلاعاتی از خدمات اجتماعی موجود در منطقه و به تناسب آن، ارجاع افراد به آن خدمات. (مددکاران اجتماعی در مدیریت بحران با همه گروه‌ها سر و کار دارند اما بخشی از اولویت‌ها سالمندان، معلولان، کودکان و افراد دارای نیازهای خاص حتی بیماران اعصاب و روان هستند.)
- حضور در اردوگاه‌های اسکان موقت بازماندگان: مددکاران در اینگونه مواقع باید با مردم ارتباط برقرار کرده و شنونده خوبی باشند و پیگیری‌های لازم را مثلاً برای خانواده‌ای که یکی از اعضای خود را از دست داده، انجام دهند.
- بسترسازی برای تشکیل گروه‌های خودیار و استفاده از ظرفیت خود مردم برای بازسازی منطقه و نیز جلب مشارکت و مسئولیت‌پذیری مردم با هدف بازتوانی روانی و اجتماعی آنان.
- حضور در مراکز درمانی و پیگیری مسائل درمانی بازماندگان خانواده‌های آسیب دیده: گاه فردی برای درمان به خارج استان اعزام می‌شود و اعضای خانواده در جریان نیستند و مددکاران باید این مسائل را پیگیری کنند.
- کمک به اسکان آسیب‌دیدگان بطوریکه اعضای خانواده دور هم باشند تا امداد و بازسازی فیزیکی هم بهتر انجام شود

■ در کشور چقدر از ظرفیت مددکار اجتماعی برای پیشگیری استفاده می‌شود؟

در کشور بیش از ۱۶ هزار مددکار اجتماعی فعالیت می‌کنند. خوشبختانه در سیاستگذاری‌های کلان کشور توجه به حوزه مددکاری اجتماعی افزایش یافته است. در اغلب قوانینی که اخیراً تصویب شده مانند قانون خانواده، قانون کودکان بدسرپرست، قانون معلولان و... مددکار اجتماعی نقش پررنگی دارد. در بخش مدیریت شهری، ناجا، هوا فضا، هلال احمر، صداوسیما، بانک‌ها و... هم مددکار اجتماعی در حال فعالیت است. تصور می‌کنم از این منظر توسعه قابل‌قبولی داشته‌ایم اما به‌رغم اینکه با توسعه کمی در این زمینه روبه‌رو بوده‌ایم چند چالش جدی وجود دارد:

- فقر تولید دانش در حوزه مددکاری اجتماعی. ما سهم زیادی در حوزه تولید دانش در بخش مددکاری اجتماعی در جهان نداریم.

- آموزش‌های دانشگاهی رشته مددکاری هنوز از کیفیت لازم و به روز دنیا فاصله دارد.

- مددکاری اجتماعی در کشور مشکل محور است، نه نیاز محور. یعنی هنگامی که مشکلی ایجاد می‌شود، مداخله می‌کند. اما باید از ظرفیت مددکاران اجتماعی، در پیشگیری از آسیب‌های اجتماعی نیز استفاده کرد. چون در این زمینه تاثیرگذاری بیشتری دارند.

- ارتقای مستمر کیفیت زندگی مردم و توسعه شاخص‌های سلامت اجتماعی دو مأموریت اصلی مددکاری اجتماعی است. - در جامعه ما مددکاران اجتماعی فراتر از شرح وظایف مورد انتظار شغلی و فراتر از محدودیت‌های اداری سازمان‌های خدمات اجتماعی در حال فعالیت هستند.

- لازم است با توجه به مسئولیت خطیر مددکاران اجتماعی سازمان نظام مددکاری اجتماعی برای حمایت و نظارت و ارتقای هرچه بیشتر مجموعه تشکیل شود.

■ راهکارها

کشور ما سوانح و بلایای طبیعی زیادی را به خود دیده و در آینده نیز خواهد دید؛ با وجود این ما در خصوص تاب‌آوری اجتماعی در این شرایط هیچ‌گاه کار نکرده‌ایم. این مسئله نیازمند **تدابیر ویژه** است از جمله:

- **آموزش تاب‌آوری اجتماعی**؛ باید از سنین قبل از دبستان و در خانواده آغاز و در مدارس در بچه‌ها نهادینه شود؛^۱.
- داشتن یک **فرماندهی واحد در مواقع بحران**؛ فرماندهی واحد می‌تواند ظرفیت‌های مردمی را برای امداد رسانی بهتر هماهنگ کند و مردم نیز باید با خویشتنداری مانع از کار دستگاه‌ها نشوند.
- **سیاست‌گذاری‌های درست اجتماعی**؛ می‌تواند به تقویت تاب‌آوری در میان مردم کمک کند چرا که افراد قوی‌تر لذت بیشتری از زندگی برده و وابستگی آنها برای خروج از شرایط بحرانی کمتر خواهد بود.
- **آموزش** می‌تواند به ادراک خطر، اولویت‌ها، باورها، دانش و تجربه در این زمینه کمک کند.

■ تربیت مددکاران تخصصی برای مداخله در بحران‌ها

مددکاران اجتماعی در مواقع بحرانی معمولاً آخرین گروهی هستند که از مناطق خارج می‌شوند. در چند سال اخیر توجه به خدمات مددکاری اجتماعی در بلایا پررنگ‌تر شده که یک گام به جلو است اما هنوز همه ظرفیت‌ها به کار گرفته نشده است. با احتساب دانشجویان مددکاری اجتماعی در حال حاضر ۱۵ هزار نفر مددکار اجتماعی در سراسر کشور فعالیت دارند. اما برای حضور موثرتر مددکاران در مناطق بحرانی نیاز به آموزش‌های ویژه حرفه‌ای دارند. انجمن مددکاران اجتماعی ایران امسال هزار دانش‌آموخته مددکار اجتماعی را در زمینه مداخله در بحران‌ها، آموزش می‌دهد. سال گذشته نیز ۱۱ دوره آموزشی برای مددکاران اجتماعی از سوی انجمن برگزار شد و به طور میانگین تربیت ۳۰ تا ۵۰ مددکار اجتماعی آموزش دیده در هر استان در اولویت است. به طوری که در هر استان تیم ۵۰ نفره ملی مددکار اجتماعی به صورت بسیار حرفه‌ای داشته باشیم تا در تمام بحران‌ها بتوانند حضور پیدا کنند. افزایش مددکاران تخصصی تا پایان سال ۹۹ ادامه خواهد داشت.^۲

■ کلام آخر

انسانها سرشار از ظرفیت‌های شکوفا نشده‌اند و در بدترین حالت، همواره توانمندی‌هایی وجود دارد که می‌تواند فرد و جامعه را از شرایط دشوار رها سازد تا جایی که برخی اندیشمندان مواجهه با بلایا و موانع و دشواری‌های زندگی را جزئی از نیازهای بشر به نفع رسیدن به مقامی عالی‌تر می‌دانند که به بقای فرد معنا می‌دهند و روح تعالی خواه انسان را ارضا می‌کنند. متأسفانه در بسیاری از این بحران‌های طبیعی و غیر طبیعی آنچه کمتر مورد توجه قرار می‌گیرد حمایت‌های اجتماعی و روانی هستند. این موضوع در بسیاری از کشورها از جمله ایران وجود دارد. این در حالی است که باز توانی اجتماعی و روانی از مهم‌ترین مؤلفه‌ها در مدیریت همه انواع بحران‌های طبیعی و غیرطبیعی است تا افرادی که درگیر بحران‌ها هستند و آسیب دیدند، بتوانند واقعیت را بپذیرند و برای خروج از این شرایط قدم بردارند و مشارکت کنند. بدون شک مددکاران اجتماعی کارآمد نقش موثری در افزایش تاب‌آوری اجتماعی در چنین شرایطی دارند.

۱ - سیدحسن موسوی چلک، تاب‌آوری در بحران توانایی زندگی در کنار مشکلات است، روزنامه همشهری، ۹۸/۱/۲۰

۲ - سیدحسن موسوی چلک، هزار مددکار آموزش‌های مداخله در بحران را فرامی‌گیرند، ایرنا، ۹۸/۱/۳۱

در هر جامعه‌ای که روی موضوع تاب‌آوری اجتماعی کار نشود جامعه دچار مشکل می‌شود و عوارضش را درخشونت، جرایم خرد و ضعیف‌تر شدن روابط بین فردی نشان می‌دهد. تاب‌آوری اجتماعی که افت کند سلامت اجتماعی و امنیت جامعه نیز تهدید می‌شود. پس چاره‌ای جز جدی گرفتن ارتقای تاب‌آوری نداریم!

